

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

Лисенко Л. М.

Екологічна психологія

Методичні рекомендації

Харків – 2021

УДК 159.922.2
378.504.06

Укладач: Лисенко Л. М.

Рецензенти:

Шукалова О.С. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Нестеренко М.О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Методичні рекомендації. Екологічна психологія для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. – 45 с.

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Протокол № 5 від 11 травня 2021

Видано за рахунок укладача

©Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
© Лисенко Л.М.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Зміст навчальної дисципліни «Екологічна психологія» за модулями і темами.....	6
Рекомендації для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи.....	7
Тема 1 Вступ до екологічної психології.....	8
Тема 2 Характеристика основних напрямків екологічної психології.....	11
Тема 3 Психологічні аспекти екологічної свідомості.....	17
Тема 4 Властивості, ознаки, форми прояву екологічної свідомості.....	19
Тема 5 Вплив факторів середовища на людину.....	20
Тема 6 Основи урбаністичної психології.....	26
Тема 7 Основні принципи екологічної психопедагогіки.....	28
Тема 8 Ставлення до природи, як предмет вивчення	30
Тема 9 Психологічна безпека освітнього середовища.....	31
Тема 10 Здоров'язберігаючі технології в освітньому процесі.....	33
Матеріали до практичної роботи.....	35
Тестовий контроль.....	40
Список літератури.....	44

ВСТУП

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з курсу «Екологічна психологія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія, спрямовані на оволодіння теоретичними та практичними знаннями про закономірності розвитку і поведінки людини в системі взаємовідносин з навколишнім середовищем. Методичні рекомендації включають зміст програми, рекомендації з підготовки та питання до семінарських занять, інформаційний блок, питання до самостійної роботи, рекомендовану літературу, матеріал до практичної частини занять, тестові завдання.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Екологічна психологія» є формування у здобувачів наукових уявлень про закономірності розвитку і поведінки людини в системі взаємовідносин з навколишнім середовищем.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Екологічна психологія» є:

- ознайомлення з теоретичними концепціями в історії даного наукового напрямку;
- ознайомлення із сучасними психологічними теоріями та методичними підходами до проблеми взаємодії людини з екологічним оточенням;
- формування обізнаності про екологічну свідомість;
- формування обізнаності про типи середовища та вплив факторів середовища на поведінку і психіку людини;
- формування здатності до оволодіння екопсихологічними методами дослідження;
- формування екологічного світогляду, відповідальності, пізнавального інтересу по відношенню до елементів середовища.

У результаті вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньо-професійної програми формуються програмні компетентності:

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.

ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння його історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ФК 2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.

ФК 3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.

ФК 9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну

відповідно до запиту.

Передумови вивчення дисципліни – компетентності, сформовані в результаті вивчення навчальних дисциплін: «Анатомія та еволюція нервової системи», «Безпека існування людини в навколишньому середовищі», «Філософія», «Історія психології», «Соціальна психологія».

У результаті опанування змісту навчальної дисципліни здобувачі мають досягнути таких програмних результатів навчання:

ПРН 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПРН 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.

ПРН 12. Скласти та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника.

ПРН 18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення), за потреби визначати зміст запиту до супервізії.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ» ЗА МОДУЛЯМИ І ТЕМАМИ

Змістовий модуль 1. Екологічна свідомість: підходи, типологія, розвиток

Тема 1. Вступ до екологічної психології. Актуальність та проблеми екологічної психології. Предмет, завдання екологічної психології. Методи дослідження в екологічній психології.

Тема 2. Характеристика основних напрямків екологічної психології. Історія екологічної психології. Характеристика основних психологічних теорій та підходів. Екологічний підхід Дж. Гібсона. Психологія глобальних змін. Інвайронментальна психологія. Значення робіт В.І. Вернадського для розвитку екологічної психології. Системний підхід в екологічній психології.

Тема 3. Психологічні аспекти екологічної свідомості. Екологічна свідомість як предмет психологічних досліджень. Еволюція екологічної свідомості. Типи екологічної свідомості. Характеристика рівня розвитку екологічної свідомості в сучасному суспільстві різних країн. Екологічна свідомість, культура, український менталітет.

Тема 4. Властивості, ознаки, форми прояву екологічної свідомості. Спрямування та рівні саморефлексії екологічної свідомості. Екологічна спрямованість особистості. Екологічна диспозиція. Екодевіантна та еконормативна поведінка. Принципи корекції і формування екологічної свідомості. Психологічні механізми та явища дистресової травматизації екологічної свідомості. Екологічна атрибуція. Психічні стани (екопсихогенії, відчай, безсилля, психологічний захист, апатія). Екологічний негативізм. Когнітивний дисонанс. Екологічний інфантилізм. Екогенні неврози.

Змістовий модуль 2. Вплив середовища на психічний стан людини

Тема 1. Вплив факторів середовища на людину. Вплив факторів природного середовища на психічний стан людини. Впливові фактори міського середовища. Вплив інформаційного середовища на соціалізацію людини. Культурне середовище та вплив на психічні стани. Вплив інтернет-середовища на психічне здоров'я людини.

Тема 2. Основи урбаністичної психології. Загальна характеристика урбаністичної психології. Урбанізація. Історія і перспективи урбанізації. Характеристика поняття міста. Характеристика міського середовища

Змістовий модуль 3. Освітнє середовище як фактор формування особистості

Тема 1. Основні принципи екологічної психопедагогіки. Екологічна психопедагогіка: поняття, принципи та завдання. Екопсихологічні підходи до проблеми екологічної освіти і виховання. Загальні принципи екологічного виховання та їх обґрунтування. Екологічна освіта та виховання в Україні та за кордоном.

Тема 2. Ставлення до природи, як предмет вивчення. Суб'єктивне ставлення до природи. Вікова динаміка розвитку ставлення до природи. Екологічна спрямованість особистості (типологія). Механізми формування суб'єктивного ставлення до природи.

Тема 3. Психологічна безпека освітнього середовища. Психологічна характеристика освітнього середовища. Психологічна безпека в освітньому середовищі. Моделювання психологічної безпеки в освітньому середовищі. Технології створення психологічної безпеки освітнього середовища. Профілактична робота психологічної служби по забезпеченню психологічної безпеки освітнього середовища.

Тема 4. Здоров'язберігаючі технології в освітньому процесі. Поняття психічне та психологічне здоров'я. Формування соціального здоров'я в учнів. Основні порушення психічного здоров'я школярів. Формування ставлення до здоров'я в онтогенезі. Проблеми психолого-соціального здоров'я педагогів (емоційне вигорання; невротизація, зниження емпатії та ін.). Здоров'язберігаючі принципи і технології в освітньому процесі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Семінарські заняття є однією з основних форм роботи здобувача. Підготовка та участь у них сприяють розвитку самостійності, ініціативності, активності майбутніх психологів. Знання основних наукових напрямків в екологічній психології, сучасних теорій та методичних підходів до проблеми взаємодії людини з екологічним оточенням; обізнаності про екологічну свідомість; обізнаності про типи середовища та вплив факторів середовища на поведінку і психіку людини; здатності до оволодіння екопсихологічними методами дослідження; формування екологічного світогляду, відповідальності, пізнавального інтересу по відношенню до елементів середовища – необхідні умови підготовки психолога-спеціаліста. Тому необхідно звернути особливу увагу на цей вид роботи студентів. Семінарські заняття сприяють не лише поглибленню та розширенню теоретичних знань, але й їх практичному використанню. Підготовка до них спонукає здобувачів до аналізу психологічної літератури а також до самостійного вирішення проблемних ситуацій. Робота на семінарському занятті оцінюється максимально в 5 балів.

Вимоги до виконання завдань самостійної роботи:

При підготовці реферату, оцінюється: повнота, послідовність викладу матеріалу, змістовність питань, критичність поглядів, аналіз чисельних джерел.

При підготовці есе оцінюється: повнота, послідовність викладу, змістовність питань, критичність поглядів, оригінальність.

При підготовці презентації оцінюється: змістовність, обґрунтованість, оригінальність, технічність виконання.

Завдання до самостійної роботи оцінюються максимально в 3 бали.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

Тема 1. Вступ до екологічної психології

1. Актуальність екологічної психології.
2. Проблеми екологічної психології.
3. Предмет, завдання екологічної психології.
4. Методи дослідження в екологічній психології.

Інформаційний блок

Екологічна психологія (грец. *oöikos* – будинок, родина, *psyche* – душа + *logos* – учіння) – міждисциплінарна галузь знань про психологічні аспекти взаємодії людини з навколишнім середовищем (природним, соціальним,

культурним), що органічно включено у життєдіяльність людини та є важливим фактором регуляції поведінки та соціальної взаємодії. Науковий напрямок, що розглядає психологічні процеси людини, яка знаходиться в тому, чи іншому оточенні.

Об'єкт дослідження в екологічній психології – людина, групи людей.

Предмет екологічної психології:

- вплив на психіку людини різних факторів середовища (природних, культурних; соціальних);
- екологічна свідомість, в соціогенетичному, онтогенетичному та функціональному аспектах;
- ставлення людини до навколишнього середовища, взаємозв'язок між перемінними середовища та різними психологічними характеристиками людини та її поведінки.

Завдання екологічної психології:

- виокремлення найбільш значущих екологічних факторів, та вивчення їх впливу на психічне здоров'я і поведінку людини;
- формування адекватних екологічних уявлень про взаємозв'язок в системі людина – природа, та в самій природі;
- вивчення механізмів формування і функціонування суб'єктивного ставлення до природи та навколишнього середовища взагалі;
- формування системи вмінь та навичок, створення технологій та стратегій взаємодії з навколишнім середовищем;
- розробка принципів та методів діагностики і корекції екологічної свідомості та особливостей взаємодії людини з навколишнім середовищем (природним, соціальним та ін.).

Методи дослідження в екологічній психології

Польове дослідження в екопсихології – це форма дослідження соціально-психологічних явищ, пов'язаних з екологічною орієнтацією, поведінкою і діяльністю людей, або спільнот людей у звичайних умовах їх проживання.

Основна мета польових досліджень – відкриття, або з'ясування ще невідомих процесів, явищ, форм і чинників екологічної свідомості, залежно від задач, організаційних і психодіагностичних засобів.

Три типи польових досліджень:

1. Пілотажне дослідження – передбачає збір пошукової інформації, опис феноменології, випадків, подій, явищ у їх психологічних проявах щодо екологічної сфери та з'ясування їх ролі у свідомості людей, судженнях, переживаннях.

2. Діагностичне дослідження організовується з метою уточнення екопсихологічної феноменології з використанням психодіагностичних методик, спостережень, бесід, для уточнення дійсної картини екопсихологічної реальності.

3. Експериментальне дослідження – спрямоване на перевірку гіпотез, теоретичних уявлень, концепцій, припущень. Може бути організовано у формі корекційних програм, інформаційних блоків, прийомів психологічної підтримки. Завдання експериментального дослідження полягає у перевірці, уточненні, оцінці екопсихологічних явищ, визначення напрямків профілактики небажаних варіантів розвитку.

Анкетування – методичний засіб для одержання первинної соціологічної, соціально-психологічної, або екопсихологічної інформації. Анкета являє собою набір спеціально розроблених питань, кожне з яких логічно пов'язане центральними завданнями дослідження. В екопсихології, питання анкети можуть бути орієнтовані на вузлові проблеми екологічної свідомості населення певного регіону.

На першому етапі розробки анкети визначається її зміст (наприклад, коло питань про факти життєдіяльності в певних умовах існування); другий етап вибір типу відповідей (відкритий чи закритий, питання можуть бути основними, або навідними, контрольними); третій етап пов'язаний із визначенням кількості питань і порядку. Питання краще подавати блоками: блок загальних відомостей (вік, стать, професія); уточнювальний блок (наприклад, щодо визначення способу життя, екологічна і соціальна детермінація самопочуття, зміни), блок оцінки екологічної ситуації (загальна поінформованість з екології).

Спостереження є одним із основних методів дослідження екопсихологічної реальності. Метод полягає у довільному, систематичному, цілеспрямованому сприйнятті екопсихологічних явищ з метою вивчення їх специфічних особливостей за конкретних умов. Це метод збору первинної екопсихологічної інформації шляхом прямої і безпосередньої реєстрації подій, думок, фактів та умов, за яких вони здійснюються. Спостереження завжди цілеспрямоване, структуроване за розробленою програмою (формалізоване), або планом (неформалізоване). В екологічній психології застосовують переважно невиключене спостереження, коли дослідник не втручається в події та явища та рідко запобігають до лабораторного спостереження. Короткочасні спостереження проводять на початкових стадіях дослідження, з метою формулювання гіпотез, одержання загального уявлення про досліджуване явище. У екопсихологічному спостереженні, відповідно до цілей і завдань фіксуються події, факти, думки, поведінку та

діяльність людей, емоції, переживання, прояви діяльності щодо характеру впливу конкретних екологічних умов існування.

Контент-аналіз – метод виявлення і оцінки специфічних характеристик текстів та інших носіїв інформації (газет, бесід, інтерв'ю) шляхом виділення, кількісного і якісного опрацювання зазначених одиниць змісту. Сутність контент-аналізу полягає у підрахунку того, як подані у певному інформаційному масиві зазначені одиниці, що цікавлять дослідника. Контент-аналіз дозволяє виділити окремі екопсихологічні характеристики людей, як суб'єктів екологічної діяльності, їх психічні стани, екологічну дієздатність, тощо.

Проблеми екологічної психології

Природне середовище: забруднення повітря, води, ґрунту шкідливими хімічними речовинами; вирубка лісів, збільшення населення на планеті, інтенсивне використання природних ресурсів; підвищення життєвих стандартів.

Соціальне середовище: нестабільність соціально-економічних умов життя; техногенні катастрофи; зростання правопорушень.

Освітнє середовище: необхідність розвитку особистісно-орієнтованих методів виховання; відповідність освіти міжнародним вимогам.

Інформаційне середовище: агресивність інформаційного потоку; використання маніпулятивних технологій; проникність соціуму для будь – якої інформації.

Політичне середовище: розподіл сфер впливу між провідними державами; міжнародний тероризм та хакерство.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати есе: «Екологічна криза: причини та шляхи подолання»

Література: 1, 3, 5, 9, 10, 11.

Тема 2. Історія становлення екологічної психології

1. Історія екологічної психології.
2. Характеристика основних психологічних теорій та підходів.
3. Екологічний підхід Дж. Гібсона.
4. Психологія глобальних змін.
5. Інвайронментальна психологія.
6. Значення робіт В. І. Вернадського для розвитку екологічної психології.
7. Системний підхід в екологічній психології.

Інформаційний блок

Основні положення екологічного підходу Дж. Гібсона

1. Вивчення психічних процесів, станів особистості в природних умовах, відповідно власній суті (природі), без втручання психолога-дослідника.

2. Вихідна для екологічного підходу в психології опозиція «лабораторія – поле» трансформується у Гібсона в опозицію «фізичний світ – екологічний світ»: з його точки зору, людина реально живе не в «фізичному», а в «екологічному світі».

Фізичний світ – це світ що існує безвідносно до суб'єкту, що з ним взаємодіє (люди, тварини і т. д.), сам по собі, саме такий світ досліджують і описують фізика, хімія та інші природничі науки.

Екологічний світ – це світ, який представляє собою сукупність життєво значущих зв'язків суб'єкта зі своїм оточенням; оскільки екологічний світ суб'єкта залежить від характеристик самого суб'єкта, то вони завжди є взаємодоповненням. Людина, яка взаємодіє саме з екологічним, а не фізичним світом має досліджуватися і описуватися психологією.

3. Змінено уявлення про просторові властивості і відносини навколишнього світу як об'єкта зорового сприймання. Людина та інші живі істоти відображають в процесі зорового сприймання не ті найпростіші властивості та відношення, що відомі з фізики, геометрії (величина, площа, відстань), а ті властивості та відношення, що забезпечують можливість здійснення життєво необхідних функцій, що відповідають природі даної живої істоти. Відповідно, по різному сприймають навколишній світ мураха і дельфін, чи орел. Якості об'єктів сприймання розглядаються не як окремі просторові властивості, а комплекси функціонально і перцептивно різних речовин (текстура, м'якість), поверхня рівна, з заглибинами. З екологічної точки зору необхідно досліджувати безпосередньо, а не опосередковано через мікроскопи, телескопи, малюнки, інші продукти людської цивілізації. Предмети є складовими частинами інших предметів. Про час: Дж. Гібсон говорить про зміни, події та послідовність подій, а не про час як такий. Ми сприймаємо не час, а процеси, зміни, послідовності. Всередині бідь-якої події включено іншу подію, подібно до того, як всередині однієї форми інші форми.

4. Фізична модель оптичного устаткування ока (по схожості з фотокамерою) була замінена на екологічну модель освітлення об'єктів сприймання як компонентів середовища. Для досліджень в класичній психології характерно, що кожній точці простору відповідає один світловий відображений промінь. Проектуючись на сітківку ока він відображає на ній дану точку зовнішнього простору. Дж. Гібсон це заперечує, стверджуючи, що в реальних (не лабораторних), умовах будь-яка точка простору відображає

від себе чисельну і варіативну кількість світлових променів, тому вона представлена в зоровому сприйманні не прямою проекцією на сітківку ока, а «інваріантним об'ємом променевого світлового потоку».

5. Здійснено відмову від нерухомості ока як необхідної умови для здійснення процесу сприймання. В якості такої умови постулюють власні рухи очей, голови та тіла. Класична психологія розглядає сприймання при нерухомому зображенні на сітківку ока, в іншому випадку оптична система не працює. Дж. Гібсон розглядав сприймання в природних умовах, при власному русі спостерігача. Т. ч. лабораторні методики обмежують природу спостерігача в процесі зорового акту.

6. В якості основного визначення об'єкту сприймання виступає система «індивід-середовище існування», в ролі індивіда може виступати спостерігач, як представник біологічного виду з відповідними можливостями до сприймання, а в ролі середовища – сукупність позитивних і негативних можливостей для здійснення життєдіяльності даної істоти.

7. Середовище – це в першу чергу ті природні умови знаходження людини як біологічного виду, що сприймаються і як середовище для реалізації можливостей та взаємодоповнюються співвідношенням до життєвих потреб людини.

Інвайронменталізм (від англ. environment – навколишнє середовище), згідно з яким природне оточення жорстко регламентує умови життя людей, а людську поведінку бачить суворо орієнтованою на пристосування до обставин, що визначається природним середовищем.

У 80-х роках розрізнені дослідження були об'єднані в рамках нової галузі психології, яка отримала назву «психологія навколишнього середовища» (Environmental Psychology), коли в 1982 р в Единбурзі була прийнята перша міжнародна програма досліджень.

У загальному вигляді, предметом дослідження в психології навколишнього середовища є відносини людини із середовищем свого оточення, взаємозв'язку між змінними середовища і різними психологічними характеристиками людини, її поведінкою; тобто розглядається система «людина – навколишнє середовище». В якості похідного приймається уявлення, що середовище суттєвим чином впливає на поведінку людини, що в реакціях різних індивідів більше подібного, ніж відмінностей.

В рамках сучасної інвайронментальної психології Д. Стокольс відзначає, що напрямки прикладних досліджень і розвитку теорії розглядають у світлі різних природних і соціальних катаклізмів, включаючи глобальні зміни навколишнього середовища, розповсюдження насильства на регіональному та міжнародному рівні, вплив нових інформаційних

технологій на роботу та життя сім'ї, послуг охорони здоров'я. В даний час головними напрямками досліджень з інвайронментальної психології є:

- 1) вивчення просторового пізнання (environmental cognition);
- 2) просторового поведінки (environmental behaviour);
- 3) сприйняття якості середовища (environmental assessment);
- 4) реакцій людини на взаємодію з навколишнім середовищем і виникає в зв'язку з цим стресу (environmental stress).

Психологія глобальних змін – особливий напрямок досліджень глобальних змін природних умов існування людини на значних територіальних, регіональних, планетарних масштабах. Термін «глобальних змін» пов'язаний з такими проблемами природного середовища, як глобальне потепління клімату, вирубка тропічних лісів, зменшення природних ресурсів. Глобальні зміни є наслідком не тільки природних сил, стихійних бід, а більше результатом людської діяльності.

Спеціалісти відзначають такі глобальні зміни:

- зміни, що характеризуються значними просторово-часовими масштабами та викликані діяльністю людини, мають геопромилові та геополітичні масштаби;
- мають повільний та незворотній характер, мають низьке співвідношення «сигнал-шум» та відбуваються повільно, так що людська свідомість немає механізмів для безпосереднього сприймання процесу катастрофічності ситуації, поки сама катастрофа (підйом води, засуха) не стають наочними;
- зміни характеризуються високою мірою маскування та пролонгованістю причинно-наслідкових зв'язків;
- характерна велика просторова і соціальна дистанційність між агентами та жертвами глобальних змін;
- інформація про них не відрізняється чіткістю, щоб оцінити загрозу;
- масова свідомість людей має тенденцію ігнорувати інформацію про загрозу небезпеки та наслідок глобальних змін.

В якості найголовніших проблем відзначають наступні:

- 1) необхідно формувати у спеціалістів адекватне сприйняття виникнення та швидкості глобальних змін, а також адекватної оцінки міри безпеки цих змін для життя людей та екологічної рівноваги на планеті;
- 2) необхідно змінювати поведінку людей, що несуть відповідальність за виникнення і попередження негативних глобальних змін.

У вітчизняній екологічній психології отримали також розвиток дослідження формування психіки людини в процесі взаємодії з середовищем

як системного, міського середовища, психологічних наслідків стихійних лих і техногенних катастроф та інші.

Можна виділити такі особливості:

- 1) розгляд людини і навколишнього середовища як єдиної системи;
- 2) уявлення про те, що навколишнє середовище найістотнішим чином впливає на поведінку людини: її об'єктивні властивості задають для всіх людей більш-менш універсальні «межі», всередині яких розгортається індивідуальна поведінка кожної конкретної особистості.

Завданням екологічної психології є вивчення взаємозв'язків між змінними середовища і різними психологічними характеристиками людини, її поведінкою.

На сучасному етапі екологічна психологія як наука, а також як методологічна база екологічної освіти отримує широкий розвиток. В останні роки проведено ряд досліджень, в яких розглядаються різні аспекти формування ставлення до природи. Д. Ф. Петяєва досліджувала розвиток уявлень про живу природу у дошкільнят. Г. В. Шейніс показано вплив розвитку відносин підлітків з природою на їх моральне становлення. С. Д. Дерябо вивчено характер сприйняття школярами природних об'єктів, доведена можливість їх впливу на особистість. У роботах В. А. Ясвіна показано особливості особистісного ставлення до природи в підлітковому і юнацькому віці. І. В. Кряж вивчала повсякденні уявлення про мотиви екологічно значущих дій. В результаті проведених досліджень вона зробила висновок про те, що екологічний зміст вчинків сучасних людей у ставленні до природного оточення, має в повсякденній свідомості антропоцентричний характер, тобто більш актуальними є споживчі мотиви. В. І. Панов, розробляючи методологічні основи екологічної психології, говорить про актуальність еколого-психологічних досліджень в силу великої кількості проблем, що виникають у людини в сучасному світі. Екологічні проблеми обумовлені необхідністю вивчення психологічних аспектів захисту природного середовища від «технократичного людства», з одного боку, і захисту самої людини від травмуючої дії забрудненого середовища з іншого. Соціальні проблеми, що виникають через нестабільність соціально-економічних умов життя в нашій країні; невпевненості в завтрашньому дні; відсутності психологічної підготовки до життя в екстремальних умовах, в умовах постійного стресу. Важливими напрямками для подальшого розвитку екологічної психології є освітні проблеми, в основі яких є розробка психологічних основ екологічної освіти, формування екологічної свідомості у дітей та дорослих. А також розробка екологічних освітніх технологій, орієнтованих на розвиток здібностей учнів і формування особистості.

Системно-діяльнісний підхід в екологічній психології почав формуватися в останнє десятиліття (О. Генісаретський, Ю. Швалб). Він пов'язаний з затвердженням єдиної системи цілісності життєдіяльності індивідів та соціальних груп у конкретних соціокультурних і природних умовах існування. Форми організації життєдіяльності фіксують у категорії «спосіб життя», яка є центральне у понятійному апараті. Цю категорію розглядають як стійку систему цілей і способів діяльності у відношенні до стабільних компонентів довкілля та характеру відповідальності, яку людина бере на себе за результати власної діяльності. В екологічній психології сфери життєдіяльності класифікують за різними критеріями, найчастіше виділяють наступні: *природно-ландшафтне середовище* як система природних умов, що безпосередньо впливають на організацію життєдіяльності, спосіб життя й мислення людей; *культурне середовище* як система культурних сценаріїв і картин світу, що утворює сферу свідомості соціуму; *освітнє середовище* як система навчання і виховання, що забезпечує процеси відтворення та вироблення людського матеріалу; показник соціальної або психологічної екологічності; *соціальне середовище* як система соціальних інститутів і ставлень людини до соціальних процесів; *міжособистісне середовище* як система стійких емоційних зв'язків особистості; *професійне середовище* як система належності людини до різних професійних спільнот; *інформаційне середовище* як система соціально значущих і відчужуваних від особистості форм спілкування.

Еколого-психологічна оцінка якості способу життя в цілому і в кожній сфері життєдіяльності зокрема залежить від низки взаємопов'язаних показників, серед яких – розвивальний потенціал, ступінь комфорту, задоволеності, захищеності й безпеки. Стосовно систем діяльності застосовують інституції, яка завдяки розвитку елементів довкілля формує середовище власного розвитку, а себе розглядає як умову розвитку навколишнього світу. Такі показники широко використовують не лише при проведенні наукових досліджень, а й при вирішенні практичних завдань еколого-психологічної експертизи та моніторингу змін способу життя людей і співтовариств.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати реферат : «Історія та перспективи екологічної психології»

Література: 1, 3, 5, 9, 10, 11.

Тема 3. Психологічні аспекти екологічної свідомості

1. Екологічна свідомість як предмет психологічних досліджень.
2. Еволюція екологічної свідомості.
3. Типи екологічної свідомості.
4. Характеристика рівня розвитку екологічної свідомості в сучасному суспільстві різних країн
5. Психологічні принципи корекції і формування екологічної свідомості.

Інформаційний блок

Свідомість – вища, притаманна для людини форма узагальненого відображення об'єктивних властивостей та закономірностей навколишнього середовища, формування у людини внутрішньої моделі зовнішнього світу, в результаті чого досягається пізнання і перетворення навколишньої дійсності.

Екологічна свідомість – рівень психічного відображення природного та штучного середовища, власного внутрішнього світу, саморефлексія місця та ролі людини в біологічному, фізичному світі, саморегулювання та наповнення цього відображення екологічним змістом.

Для екологічної свідомості характерними є всі ознаки усвідомленої діяльності людини, з тією відмінністю, що вони ініційовані екологічним змістом. Екологічна свідомість охоплює уявлення людини, способи взаємодії, сферу діяльності, бажання, очікування, які стосуються навколишнього середовища.

Екологічна свідомість – сукупність екологічних уявлень, існуючого суб'єктивного ставлення до природи, а також стратегій та технологій взаємодії з нею.

Елементи екологічної свідомості

Екологічні знання, які включають: усвідомлення обмеженості природи (її ресурсів), потреба у встановленні динамічної рівноваги між природними системами та суспільними, розуміння необхідності відмови людини від домінування над природою, розуміння сутності екологічної кризи, та необхідності її вирішення, усвідомлення сутності взаємовідносин «суспільство – людина – техніка – природне середовище».

Оцінка екологічної ситуації, яка представлена системою цінностей суспільства чи суспільних груп, в якій розвивається екологічна свідомість, та проявляється у ставленні до навколишнього середовища.

У суспільстві можуть переважати різні ціннісні системи, що залежать від домінуючих цінностей, що і впливають на екологічну свідомість.

Екологічна поведінка визначається окрім екологічних знань та екологічної оцінки ще і особистісними рисами, потребами людини та можливістю їх задоволення. Бажана екологічна поведінка є результатом впливу суб'єктивних та об'єктивних факторів. Для бажаної екологічної поведінки необхідно розвивати оптимізм, почуття відповідальності за навколишнє середовище.

Компоненти екологічної свідомості

Когнітивний компонент – психічне відображення природного, соціального, штучного та внутрішнього середовища;

Емотивний компонент – ставлення до навколишнього середовища;

Конативний компонент (поведінковий) – технологія взаємодії з навколишнім середовищем.

Типи екологічної свідомості

Антропоцентричний тип екологічної свідомості

1. Найвищою цінністю є людина. У природі все є цінним наскільки, наскільки корисне для людини. Природа є власністю людини.
2. Світ має ієрархічну будову. Вершину ієрархії посідає людина, середину – речі, що нею створені, фундамент – об'єкти природи, в залежності від корисності для людини.
3. Метою взаємодії з природою є використання її задля потреб людини, для отримання корисного продукту.

Природоцентричний тип екологічної свідомості

1. Найбільшу цінність являє собою природа. Людство повинно підпорядковуватися природі. Діяльність людини оцінюється з точки зору корисності для природи.
2. Ієрархічна картина світу має такий вигляд: на вершині піраміди знаходиться природа, а в основі людство, яке спрямовує свій потенціал на службу природі.
3. Метою взаємодії з природою є збереження її у первозданному вигляді, у всьому розмаїтті форм і видів, в тому числі шкідливих для людини.

Екоцентричний тип екологічної свідомості

1. Найвищу цінність являє гармонійна взаємодія людини і природи. Людина не є власником природи, а член природної спільноти.
2. Відмова від ієрархічної будови світу. Розум людини не дає їй привілеїв, а навпаки зобов'язує відносно природи.
3. Метою взаємодії людини з природою є максимальне задоволення потреб людини так і потреб природної спільноти.
4. Розвиток природи і людства розглядається як процес коеволюції, взаємовигідної єдності.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати реферати: «Екологічна свідомість: підходи, типологія, розвиток»; «Характеристика рівня розвитку екологічної свідомості в сучасному суспільстві різних країн»

Література: 1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11.

Тема 4. Властивості, ознаки, форми прояву екологічної свідомості

1. Екологічна спрямованість особистості.
2. Екологічна диспозиція.
3. Екодевіантна та еконормативна поведінка.
4. Принципи корекції і формування екологічної свідомості.
5. Психологічні механізми та явища дистресової травматизації екологічної свідомості.
6. Психічні стани (екопсихогенії, відчай, безсилля, психологічний захист, апатія). Екологічний негативізм. Когнітивний дисонанс. Екологічний інфантилізм. Екогенні неврози.

Екологічна поведінка

Екологічні навички поведінки, можуть вирізнятися такими ознаками:

- переважаючим компонентом звичного цілісного екологічного реагування: перцептивного, інтелектуального, рухового, емоційного;
- рівнями автоматизованості: мимовільні стереотипізовані та сформовані під впливом екологічної освіти і поведінки;
- рівнями узагальнення: конкретні, повні, унікальні, або інтегровані, що охоплюють великий клас екологічних дій і вчинків стандартного типу.

Екологічна спрямованість – сукупність стійких мотивів, які орієнтують діяльність людини в екологічно опосередкованому плані та характеризується інтересами, схильностями, переконаннями, ідеалами, в яких фіксується екологічний, життєвий сенс людини.

Екологічна диспозиція (від лат. розміщувати, розподіляти) – певний план поведінки, спосіб дій щодо тих або інших екологічно значущих цінностей.

Екодиспозиція є культивованою в процесі виховання якістю особистості та визначає певну її спрямованість, може проявлятися в діяльності, схильності, переконаннях, ціннісних орієнтаціях.

Еконормативна поведінка, в основі якої покладена сукупність правил і вимог доцільної, розумної взаємодії з природним, соціальним, штучним середовищем.

Екодевіантна поведінка, в основі якої спостерігаються риси, що зашкоджують природному середовищу, людям.

Екологічний негативізм – немотивоване ставлення людей до нового природного середовища, як ушкодженої цінності, що проявляється в діях, стосунках, котрі свідомо протилежні очікуванім.

Види екологічних диспозицій (В.О. Скребець)

Совметральна екодиспозиція (фр. підкоряти), є готовність, схильність підкоряти природу згідно своїм цілям, потребам інтересам.

Колаборативна екодиспозиція (фр. співпраця), в основі якої розуміння активного єства і сутності природи, сприяння відновленню порушених екодиспропорцій, стримування антропогенного тиску на природу, сприяння природному балансу і гармонії.

Несесітивна екодиспозиція (фр. потреба, привласнення, споживання) – стратегія поведінки, коли людина почуває себе господарем природи, використовує природні ресурси задля задоволення власних потреб.

Індеферентна екодиспозиція (фр. байдужість, відсторонення), стратегії поводження проявляються у байдужому ставленні людини до природи (людина сама по собою, природа сама собою).

Совмісійна екодиспозиція (фр. залежність) відтворює слабкість людини перед силами та стихіями природи.

Гашенарна екодиспозиція (фр. псувати, шкодити) – поведінка проявляється у напівсвідомій чи свідомій схильності наносити шкоду тим чи іншим природним об'єктам.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати реферати: «Основні підходи до формування екологічної свідомості», «Етнічні аспекти формування екологічної свідомості».

Література: 1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11.

Тема 5. Вплив факторів середовища на людину

1. Вплив факторів природного середовища на психічний стан людини.
2. Впливові фактори міського середовища.
3. Вплив інформаційного середовища на соціалізацію людини.
4. Культурне середовище та вплив на психічні стани.
5. Вплив інтернет-середовища на психічне здоров'я людини.

Інформаційний блок

Характеристика видів середовища

Середовище – сукупність природних та штучних умов, в яких людина реалізує себе як природна та суспільна істота.

Середовище включає дві взаємопов'язані частини: природну (вся планета Земля) та суспільну (суспільство та суспільні відносини).

Класифікація видів середовища (за Н.Ф. Реймерс)

Природне середовище, що має натуральне походження, характеризується властивостями самопідтримки та саморегуляції без постійного корегуючого впливу людини. До факторів природного середовища відносяться: магнітне та гравітаційне поля, вологість, хімічний склад води, характер місцевості, особливості рослинного та тваринного світу, ймовірність землетрусів, паводків, ураганів та інших природних катаклізмів.

Квазіприродне середовище утворено модифікацією природного середовища, що є результатом діяльності людей, до яких відносяться: парки, сквери, земельні угіддя, домашні тварини та рослини, що без регулюючого впливу людини руйнується.

Штучне середовище, до якого відноситься сукупність створених людиною об'єктів, які без постійного оновлення починають руйнуватися. До штучного середовища відносяться технічні види транспорту, технологічне обладнання, споруди, будівлі, вироби, одяг, меблі та ін.

Соціальне середовище сукупність економічних, політичних, культурних, етичних умов життя. Це не тільки безпосередня взаємодія людей – частота контактів з іншими людьми, наявність території, але і опосередкованість законами, правилами, традиціями суспільства.

Екологічні фактори

Екологічний фактор – елемент навколишнього середовища, здатний до прямого чи опосередкованого впливу на живий організм, хоча б на одному з етапів його розвитку.

Екологічні фактори можуть бути *зовнішні* (екзогенні), такі як сонячна радіація, атмосферний тиск, вітер; та *внутрішніми* (ендогенними), це характеристики приземного шару повітря, концентрації різних речовин у ґрунті та повітрі.

Екологічні фактори поділяються на *абіотичні* (вплив неживої природи на живі організми) температура, радіаційне випромінювання, атмосферний тиск, вологість повітря, атмосферний склад повітря); *біотичні* (взаємовплив живих істот) рослин, тварин, мікроорганізмів – біоценози.

За походженням екологічні фактори можуть бути як *природними* так і *антропогенними*. Антропогенні фактори – результат діяльності людини, що призводить до зміни природи як середовища існування інших видів, чи

впливаючих безпосередньо на їх життя. В процесі еволюції людина освоює мисливство, сільське господарство, промисловість, транспорт і тим самим змінює умови на планеті. Число можливих екологічних факторів є потенційно необмеженим. У промисловій екології виділяють абіотичні фактори ендегенного характеру (хімічні речовини, що викидаються промисловими підприємствами в атмосферу, воду, тверді промислові відходи та ін.

За походженням, можна класифікувати екологічні фактори: *фізичні* (кліматичні): сонячна радіація, вплив космічного походження, температура, вологість, швидкість руху повітря, шум, вібрація, іонізуюче випромінювання, освітлення, електромагнітні хвилі; *хімічні*: елементи природного та штучного походження, їх поєднання, що входять до складу повітря, ґрунту, продуктів харчування, будівельних матеріалів, предметів побуту, електротехніки, промислового обладнання; *біологічні*: мікроорганізми, віруси, грибки, різні тварини, рослини і продукти їх життєдіяльності.

Соціальне середовище – оточуючі людину суспільні, матеріальні, духовні умови існування та діяльності. Соціальне макросередовище включає суспільні інститути, суспільну культуру; мікросередовище включає безпосереднє оточення – сім'ю, трудовий колектив, навчальну групу.

Соціальне середовище включає: інформаційне середовище; освітнє середовище; політичне та економічне середовище; культурне середовище.

Інформаційне середовище

Інформаційне середовище – це набір умов для технологічної переробки і ефективного використання знань у вигляді інформаційного ресурсу.

До інформаційного середовища відноситься: прилади для передачі інформації, програмне забезпечення, телекомунікації, рівень підготовки кадрів (спеціалістів та користувачів), форми стимулювання, контролю, методи і форми управління, документація, юридичні норми та ін. Повний інформаційний цикл включає: народження інформації, її накопичення, переробку, прийом та використання для цілей розвитку системи.

Інформаційний процес – функціонування всіх елементів інформаційного середовища, всіх факторів, що забезпечують появу нових знань, їх передачу, переробку, використання і взаємодію на об'єкт системи.

Інформаційні технології – автоматизоване середовище отримання, передачі, переробки, використання знань у вигляді інформації та їх впливу на об'єкт.

Людина створює штучне середовище, в основі якого є інформація.

За характером циркуляції інформації в середовищі: ізольоване середовище – вся інформація, знаходиться на даній території; транзитне – періодичний доступ до інформації за рахунок транзиту чи дифузії; відкрите (глобальне) – вільний рух інформації між територіальними спільнотами.

Інформаційне середовище має декілька рівнів: глобальний – міжнародний та міждержавний; регіональний – суб'єктний, локальний; міських та сільських місцевостей.

Соціально-політичне середовище

В соціально-політичному середовищі виокремлюють такі сфери суспільного життя: *матеріальна* – охоплює процеси матеріального виробництва, розподіл, обмін, споживання; *соціально-політична* – включає соціальні та політичні взаємовідносини людей в суспільстві – класові, національні, групові, міждержавні (реформи, революції, еволюції, війни, класова боротьба). У цій сфері функціонують такі соціальні інститути, як партія, держава, суспільні організації; *духовна* – широкий комплекс ідей, поглядів, уявлень про весь спектр свідомості, трансформації його від однієї інстанції до іншої (засоби масової інформації), перетворення в індивідуальний духовний світ людини; *культурно-побутова* – це явища, такі як виробництво культурних цінностей, побутові проблеми, освіта, виховання.

Соціально-політичне середовище виникає разом з державою та міждержавними відносинами.

Соціальні відносини (економічні, політичні, правові, моральні), суспільні правила життя і поведінки людей. Виникають у суспільстві в процесі діяльності та спілкування, характеризують життєдіяльність людини та розділяються на: економічні, соціально-політичні, ідеологічні, культурні, побутові, сімейні та ін. В основі суспільних потреб покладено індивідуально-суспільні інтереси і потреби людей. Спільна діяльність людей породжує складну систему соціальних зв'язків, що об'єднує індивідумів в єдине соціальне ціле – соціальну спільноту (соціальну систему).

Соціальна спільнота – форма соціальної взаємодії, що об'єднані стійкими соціальними зв'язками, відносинами, що має певні ознаки, умови, спосіб життя, риси свідомості, культури, що надають їй своєрідності та цілісності.

Види спільнот: групові (класи, прошарки, професійні групи); масові (аудиторія глядачів, учасники суспільних рухів, аматорські об'єднання); соціально-родові (сім'я, рід, племена); етнічні (народності, нації, національні меншості); соціально-територіальні (мешканці будинку, села, району, міста, області).

Культурне середовище. Культура – сукупність норм і правил взаємодії та спілкування людей, що з певною частотою повторюється в процесах їх спільного життя.

Культурне середовище – комплекс культурних переваг населення, локалізованого в межах певного простору, що виражається в нормах соціальної поведінки людей, матеріалізується в них.

Культурне середовище включає систему цінностей, ідеологію, закріплену в значеннях, соціальних предметах, знаках.

Складові культурного середовища:

- символічна діяльність, що виконує функції навчання людей нормам соціальної поведінки;
- нормативно-соціальна поведінка;
- мова, за допомогою якої здійснюється інформаційне забезпечення соціальних взаємодій.
- закони та порядок, за допомогою яких здійснюється регуляція соціальних взаємодій.

Сучасне культурне середовище формується засобами масової інформації, що призводить до розповсюдження масової культури, та має глобальний характер.

Типи символічної продукції:

- вербальні твори (релігійні та фольклорні тексти, праці філософів, богословців, наукові, літературно-художні, публіцистичні);
- невербальні художні твори (скульптура, архітектура, музика, художнє мистецтво, хореографія, кінематографія);
- релігійні ритуали (релігійне мистецтво);
- етнографічні ритуали;
- військово-політичні ритуали;
- соціально-етичний церемоніал;
- політична символіка (герб, прапор, уніформа, печатки);
- символіка зовнішнього іміджу людини (одяг, зачіска, макіяж, татуаж, символічні предмети в руках);
- знаки посадових відмінностей (на одязі);
- нагороди (ордена, медалі, грамоти та ін.);
- знаки належності до організацій;
- прикраси.

Мова, як складова культури. Мова є найбільш фундаментальною формою культури, що повністю втілює властиві їй риси, зокрема стійкість, повторюваність, соціальну розповсюдженість. Мова є показником культурного порядку, що реалізується в соціальній практиці з максимальною

частотою; визначає стійкий порядок вживання слів та словосполучень, регулює процеси соціальної комунікації. Словниковий запас мови – це і є понятійний корпус культури. Мова відображає те, що є в культурі, та частково показує, як функціонують і взаємодіють різні складові культури.

Масова (розмовна мова), досить динамічна в своїх модифікаціях, нормативна літературна мова є однією з найбільш консервативних складових культури та трансформується разом з нею.

Роль мови у формуванні культурного середовища:

- засіб суспільної комунікації (обміну інформацією), сприяє однобічному розумінню інформації;
- створює основу для типологічного однаїття форм культурних артефактів, що створюються в процесі виробництва та їх інтерпретацій;
- без єдиної, одноманітної мови неможливе підтримання в колективі людей необхідної щільності суспільної комунікації, оскільки культурне середовище утворюється в ході спілкування певного кола людей (сім'я, трудовий колектив, група).

Культура є системою стійких, повторюваних понятійних порядків, та система ціннісних ієрархій, до якої включена мова, що забезпечує необхідну комунікацію.

Мовна соціальна комунікація і її актуальний рівень суттєвим чином визначають можливість культурного середовища як простору колективної життєдіяльності суспільства та здобутку певних соціальних параметрів.

Закони (кодифіковані норми, що існують як соціально-регулятивна система), **ідеологія** (норми, сконцентровані на вирішенні задач політичної регуляції соціального життя), **офіційні та традиційні церемонії, обряди, ритуали** (театралізовані маніфестації норм) – це імперативні засоби, завдяки яким здійснюється соціальне і культурне регулювання поведінки людини, інколи насильним шляхом.

Етичні цінності (норми в узагальненому вигляді), **мораль** (контролює поведінку членів суспільства, та соціальна саморегуляція поведінки) – конвенційні засоби, які формуються в процесі побутової практики населення і не загрожують нічим, окрім суспільних нарікань.

Культурне середовище є динамічним утворенням, що змінюється одночасно з соціальною свідомістю суспільства. Є однією з форм концентрації соціальної свідомості, орієнтовано на забезпечення конструктивної колективної життєдіяльності людей, що досягається регулюванням їх соціальної поведінки.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати презентації: «Психологія впливу середовища (архітектурного середовища, інформаційного середовища) на особистість»; «Типологія стимулів середовища (розміщення в просторі, колір, звук, аромат, освітлення, матеріал) та їх вплив на психічний стан людини».

Література: 1, 3, 5, 9, 10, 11.

Тема 6. Основи урбаністичної психології

1. Загальна характеристика урбаністичної психології
2. Урбанізація. Історія і перспективи
3. Характеристика поняття міста
4. Характеристика міського середовища

Інформаційний блок

Напрямок екологічної психології, який розглядає взаємодію в системі «людина – міське середовище», називається **урбаністична психологія**. Урбаністична психологія займається дослідженням психологічних факторів і явищ, що виникають у специфічній міському середовищі, таких як міський стрес, різні явища масового характеру, специфічні міжособистісні відносини, а також розробкою рішень по мінімізації проблем, пов'язаних з психологічною адаптацією до міського середовища та проживанням в місті.

Міське середовище – штучне середовище створене людиною в результаті господарської діяльності та її життєзабезпечення.

Техносфера – урбанізовані людиною міста, промислові зони та підприємства.

Характерними рисами сучасного етапу суспільного розвитку є швидкий темп росту міст та збільшення кількості населення.

Міське середовище характеризується певним природним ландшафтом, що включає компоненти неживої (абіотичної природи) – рельєф, клімат, джерела води, так і живої – рослинний та тваринний світ та включає компоненти, штучно створені людиною – техносферу, компонентами якої є виробництво та його результати, міський архітектурний комплекс, транспорт. Важливим компонентом міської урбосистеми є населення, як споживач продуктів діяльності виробництва, потреб культурного, екологічного, етичного, національного, економічного, політичного характеру. В результаті активної перетворюючої діяльності з'явилося нове екологічне середовище з високою концентрацією антропогенних факторів. Такі з них як забруднення атмосфери, високий рівень шуму, електромагнітні випромінювання,

зосередженість підприємств на обмеженій території, висока щільність населення, забруднення хімічними, бактеріальними, шумовими, електромагнітними, інформаційними факторами.

Міста великі і малі, вузькоспеціалізовані і багатофункціональні, історичні (старі) і молоді (нові) є природно-антропогенним або, вірніше, антропогенно-природним комплексом, в межах якого природні, антропогенні, демографічні, етнічні, економічні і соціокультурні чинники знаходяться в тісній взаємодії, утворюючи однорідну за умовами розвитку нерозривну систему. Місто – великий населений пункт, жителі якого зайняті головним чином в промисловості і торгівлі, а так само в сферах обслуговування, управління, науки, культури. Місто – зазвичай адміністративний і культурний центр навколишніх районів. Основними критеріями віднесення населеного пункту до категорії міста служать чисельність його населення і функції, які він виконує: промислові, виробничі, організаційно-господарські, культурно-політичні та адміністративні, функції організації відпочинку та лікування.

Міське середовище – складна екологічна система, що включає землю, як важливу частину навколишнього природного середовища та тісно пов'язані з нею об'єкти нерухомості, обмежені міською межею. Це штучна екосистема, створена людиною, що не має аналогів у природі, здатна існувати тільки при постійному оновленні. Міра та характер впливу міст на природні екосистеми залежить від багатьох факторів: чисельності та щільності населення, специфіки підприємств, типів забудови, клімату, географічного місцезнаходження.

Функціональні зони, що характерні для міст

Центр міста – ядро культурно-побутової інфраструктури: суспільних, торгових, культурних одиниць, основні транспортні магістралі.

Житлові території міста: житлові забудови, споруди суспільного побуту, вулична мережа, зелені ділянки.

Промислові зони міст: промислові підприємства; комунально-складові приміщення, транспортні магістралі. Можуть досягати 20-60% території міста.

В Україні прийняті такі категорії міст за чисельністю населення:

- до 50 тис чоловік – малі;
- від 50 тис. до 100 тис. чоловік – середні;
- від 100 тис. до 250 тис. чоловік – великі;
- від 250 тис. до 500 тис. – крупні;
- від 500 тис. до 1 мільйона чоловік – найбільші;
- понад 1 мільйон чоловік – найзначніші.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати реферати: «Урбанізація: історія і перспективи»; «Біоурбаніка: архітектура живого».

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11.

Тема 7. Основні принципи екологічної психопедагогіки

1. Екологічна психопедагогіка: поняття, принципи та завдання.
2. Екопсихологічні підходи до проблеми екологічної освіти і виховання.
3. Загальні принципи екологічного виховання та їх обґрунтування.
4. Екологічна освіта та виховання в Україні та за кордоном.

Інформаційний блок

Екологічна психопедагогіка – це методичний напрямок у педагогіці, в рамках якого розробляються критерії добору змісту, а також підходи до створення принципів, методів і форм екологічної освіти.

Екологічна психологія дає уявлення про закономірності і механізми розвитку екологічної свідомості особистості, на основі чого екологічна психопедагогіка розробляє відповідні специфічні принципи і методи педагогічного керування цим процесом.

Метою екологічної освіти є формування екологічної особистості. Екологічна особистість характеризується такими особливостями: психологічним залученням людини у світ природи; суб'єктивним характером сприйняття природних об'єктів, прагненням до непрагматичної взаємодії зі світом природи.

Завдання екологічної освіти:

1. Формування адекватних екологічних уявлень, що дозволяє людині знати, що відбувається у світі природи між людиною і природою і як необхідно діяти з погляду екологічної доцільності.
2. Формування екологічної свідомості особистості.
3. Формування ставлення до природи, що визначає характер цілей взаємодії з природою, мотивів та стратегій поведінки.
4. Формування системи умінь та навичок (технологій) взаємодії з природою (естетичне освоєння природних об'єктів, взаємодія з природними об'єктами, природоохоронна діяльність).

Зміст екологічної освіти у сфері формування екологічних уявлень, спрямованих на стимуляцію психологічного входження особистості у світ природи.

Сутність екологічного виховання: формування екологічних уявлень; розвиток екологічної свідомості і почуттів; формування переконань у необхідності екологічної діяльності; вироблення навичок і звичок поведінки у природі; подолання у характері учнів споживчого ставлення до природи; розвиток екологічної свідомості.

Мета екологічного виховання – формування відповідального ставлення до навколишнього середовища, що базується на моральних і правових принципах природокористування, активній діяльності по вивченню природи та її охорони, розуміння законів природи.

Зміст екологічного виховання містить у собі систему норм, систему цінностей, що виходить з розуміння єдності людини і природи, та розуміння значення природи для людини.

Екологічна освіта і виховання за кордоном. Значення цієї проблеми для суспільства, для його економічного розвитку очевидно і вкрай важливо. Тому в процесі навчання на будь-якому етапі велика увага приділяється викладанню наук про Землю, про життя. В Західній Європі екологічне виховання починається з трьох років. Важливе значення в цьому процесі мають спеціальні господарства, в яких діти можуть спілкуватися з тваринами, доглядати за ними. У різних країнах існують свої специфічні умови освіти і виховання, що відбивається в цьому складному процесі. В дитячих садках Болгарії дітей знайомлять із природою в процесі ігор, в їхній трудовій діяльності на присадибних ділянках. У Норвегії працівники дитячих садків зобов'язані мати спеціальну підготовку, знати основи екології та охорони природи, стан природних ресурсів своєї країни, володіти методиками екологічної освіти і виховання. Під час польових занять майбутні вихователі здобувають знання про фотосинтез, взаємозв'язки між рослинами, тваринами, людиною, про види енергії і способи її одержання, про харчові зв'язки. У Фінляндії систематичне екологічне дошкільне навчання починається з 5 років у спеціальних Центрах природи. Методи навчання найрізноманітніші: заохочується індивідуальна творчість дітей, проводяться екскурсії в природу, передбачено ігрові моменти, що допомагають сприймати природу. У початкових школах Англії, Швеції, Данії викладають природознавство, краєзнавство; в Норвегії, Німеччині – вітчизнознавство. Але в будь-якому випадку в цих предметах значне місце займають питання екологічної освіти і виховання. У Нідерландах під контролем уряду здійснюється проект з охорони ландшафтів. Тут працює

інститут з проблем природоохоронного виховання і навчання. У державах Скандинавії учні вміють поважати і цінувати життя у всіх його проявах, вони добре інформовані про сучасні екологічні проблеми, стан природи у своїй країні і за кордоном. У Японії виховання любові до природи починається із трирічного віку. Характерним є спільність релігійного та екологічного виховання. Таким чином, в наш час у багатьох країнах ведеться природоохоронне навчання і виховання, що вже дало певні результати.

Екологічне навчання та виховання є цілеспрямований процес, який повинен бути неперервним і систематичним.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати есе: «Відмінність сучасної гуманістичної моделі екологічної освіти від традиційної».

Література: 1, 3, 5, 9, 10, 11.

Тема 8. Ставлення до природи, як предмет вивчення

1. Суб'єктивне ставлення до природи.
2. Вікова динаміка розвитку ставлення до природи.
3. Механізми формування суб'єктивного ставлення до природи.

Інформаційний блок

Суб'єктивне ставлення до природи – це суб'єктивно забарвлене відображення особистістю взаємозв'язків своїх потреб з об'єктами і явищами природи, що є чинником, що обумовлює поведінку.

Суб'єктивне ставлення характеризують такі базові параметри, як модальність, стійкість, широта, інтенсивність, усвідомленість, а також параметри другого порядку: емоційність, домінантність, узагальненість, принциповість.

У відповідності зі сферами прояви відносини виділяються чотири компонента інтенсивності: перцептивно-афективний, когнітивний, практичний і поведінковий.

Існують три канали формування суб'єктивного ставлення: перцептивний – в процесі побудови перцептивного образу, когнітивний – на основі переробки отриманої інформації, практичний – в процесі безпосередньої практичної взаємодії. Найважливішу роль у формуванні суб'єктивного ставлення до природи відіграють психологічні релізери (специфічні стимули, пов'язані з природним об'єктом, який визначає напрямок і характер формування суб'єктивного ставлення до нього. В рамках перцептивного каналу діють природні психологічні релізери: візуальні,

аудіальні, тактильні, нюхові, смакові та поведінкові (вітальні). Механізмами обробки поведінкових (вітальних) психологічних релізерів є емоційна оцінка поведінкових проявів у людини. Результатом дії механізмів перцептивного каналу є потяг особистості до природних об'єктів. В рамках когнітивного каналу суб'єктивне ставлення до природного об'єкту починає формуватися під впливом двох груп релізерів: 1) соціально-психологічних 2) екологічних фактів (надорганізменні, організменні, внутрішньорганізменні та молекулярно-клітинні). Механізмом обробки соціальних психологічних релізерів є емоційна реакція, механізмом обробки екологічних фактів є лабілізація і емоційна оцінка.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати реферати: «Розвиток суб'єктивного ставлення до природи в онтогенезі»; «Пріоритетна роль свідомості людини в процесі коеволюції»; «Емоційний компонент ставлення до природи».

Література: 1, 3, 5, 9, 10, 11.

Тема 9. Психологічна безпека освітнього середовища

1. Психологічна характеристика освітнього середовища.
2. Психологічна безпека в освітньому середовищі.
3. Моделювання психологічної безпеки в освітньому середовищі.
4. Технології створення психологічної безпеки освітнього середовища.
5. Профілактична робота психологічної служби по забезпеченню психологічної безпеки освітнього середовища.

Інформаційний блок

Освітнє середовище є частиною соціокультурного простору, зоною взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу та суб'єктів освітнього процесу.

Освітнє середовище – сукупність соціальних, культурних, спеціальних психологічних чи просторово-часових умов, в результаті впливу яких у індивіда відбувається становлення особистості, світогляду, становлення і реалізація індивідуальностей суб'єктів освітнього процесу.

Освітнє середовище – сукупність можливостей для навчання учня, прояву і розвитку здібностей та особистісного потенціалу (В.І. Панов).

Освітнє середовище (за В.В. Рубцовим) – це спільнота, яка за специфікою віку характеризується – взаємодією дитини з дорослим і дітьми; такими процесами як взаєморозуміння, комунікація, рефлексія; історико-культурним компонентом.

У шкільному середовищі виділяють такі елементи

(Г. А. Ковальов):

Фізичне оточення: архітектура шкільного приміщення, дизайн, розмір та просторова структура класних та інших приміщень, просторова трансформація);

Людський фактор: міра щільності учнів (краудингу), та її вплив на соціальну поведінку, особистісні особливості та успішність учнів, наявність персонального та міжособистісного простору, розподіл статусів та ролей, національні особливості учнів та вчителів;

Програма навчання: структура діяльності учнів, стиль викладання, характер контролю, кооперативні чи конкурентні форми навчання, зміст програм навчання.

Освітнє середовище має рівні: загальнодержавний, регіональний, конкретного навчального закладу, класу, групи.

Структурні компоненти шкільного середовища

(С. В. Тарасов)

1. Просторово-семантичний компонент (архітектурно-естетична організація життєвого простору школи, символічний простір школи: герб, гімн, традиції);
2. Змістовно-методичний компонент (концепції навчання, освітні програми, виховні програми, форми і методи організації: уроки, дискусії, структура класного та шкільного самоуправління);
3. Комунікативно-організаційний компонент (особливості суб'єктів освітнього середовища, комунікативна сфера, організаційні умови).

Компоненти освітнього середовища

(В. А. Ясвін)

1. Просторово-архітектурний – предметне середовище, яке оточує учня та вчителя
2. Соціальний відповідає типу культури, є формою дитячо-дорослої спільноти
3. Психодидактичний – зміст освітнього процесу, організація навчання.

Структура освітнього середовища

(Є. А. Клімов)

Соціально-контактна частина (особистий приклад оточення, культура, досвід, поведінка, взаємовідносини; особливості групи, колективу, статус учасників групи, рівень захищеності);

Інформаційна частина (правила внутрішнього розпорядку, устав навчального закладу, правила безпеки, вимоги, накази, побажання);

Соматична частина по відношенню до людини це її тіло та його стан.

Предметна частина (матеріальні умови життя, навчання, роботи, побуту; фізико-хімічні, біологічні, гігієнічні умови.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати доповіді-презентації: «Психологічна безпека освітнього середовища та психічне здоров'я учнів»

Література: 1, 3, 5, 9, 10, 11.

Тема 10. Здоров'язберігаючі технології в освітньому процесі

1. Поняття психічне та психологічне здоров'я.
2. Формування соціального здоров'я в учнів.
3. Основні порушення психічного здоров'я школярів.
4. Ставлення до здоров'я в онтогенезі (ранній та дошкільний вік; молодший шкільний вік; підлітковий вік; юнацький вік).
5. Проблеми психолого-соціального здоров'я педагогів (емоційне вигорання; невротизація, зниження емпатії та ін.).
6. Здоров'язберігаючі принципи і технології в освітньому процесі.

Інформаційний блок

Здоров'язберігаючі технології – це система заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я учнів, що враховує найважливіші характеристики освітнього середовища і умови життя дитини, що впливають на здоров'я дитини на всіх етапах його навчання і розвитку.

До здоров'язберігаючих технологій відносяться:

- умови навчання дитини в школі (відсутність стресу, адекватність вимог, адекватність методик навчання і виховання);
- раціональна організація навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей і гігієнічних вимог);
- відповідність навчального і фізичного навантаження віковим можливостям дитини;
- необхідний, достатній і раціонально організований руховий режим.

Від правильної організації уроку, рівня його раціональності багато в чому залежать функціональний стан школярів в процесі навчальної діяльності, можливість тривалий час підтримувати розумову працездатність на високому рівні і попереджати передчасне настання стомлення.

Виділяють чотири основних правила побудови уроку з позиції здоров'язберігаючих технологій:

1) правильна організація уроку. По-перше, це облік всіх критеріїв здоров'язбереження на раціональному рівні. По-друге, головна мета вчителя – навчити учня запитувати необхідну інформацію і отримувати необхідну

відповідь. А для цього необхідно сформувати у нього інтерес, мотивацію до пізнання, навчання, усвідомлення того що він хоче дізнатися, готовність і вміння задати (сформулювати) питання.

2) використання каналів сприйняття. Особливості сприйняття визначаються одним з найважливіших властивостей індивідуальності – функціональною асиметрією мозку та на основі бажаних каналів сприйняття інформації.

3) облік зони працездатності учнів. Біоритмологічний оптимум працездатності у школярів має свої піки і спади як протягом навчального дня, так і в різні дні навчального тижня. Працездатність залежить і від вікових особливостей дітей. Знання цих характеристик дітей дозволить педагогу викладати навчальний матеріал на доступній для всіх учнів мовою, полегшивши процес його запам'ятовування.

4) розподіл інтенсивності розумової діяльності. При організації уроку виділяють три основних етапи з точки зору здоров'язбереження, які характеризуються своєю тривалістю, об'ємом навантаження і характерними видами діяльності.

Види здоров'язберігаючих технологій:

- використання ігрових технологій, ігрових навчальних програм, оригінальних завдань, історичних екскурсів, відступів дозволяють зняти емоційну напругу;
- створення сприятливого психологічного клімату на уроці.
- охорона здоров'я дитини, віддає перевагу не тільки створення необхідних гігієнічних і психологічних умов для організації навчальної діяльності, але і профілактику різних захворювань, а також пропаганду здорового способу життя;
- технології особистісно-орієнтованого навчання, що враховують особливості кожного учня і спрямовані на максимально повне розкриття його потенціалу. Сюди можна віднести технології проектної діяльності, диференційованого навчання, навчання у співпраці, різноманітні ігрові технології.

Завдання для самостійної роботи:

Підготувати презентацію: «Принципи і технології в шкільному середовищі, спрямовані на збереження здоров'я».

Література: 1, 3, 5, 9, 10, 11.

МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

Тест «ЕКОЦІННІСНІ ДИСПОЗИЦІЇ»

Автор В.О. Скребець

Інструкція. Прочитайте уважно твердження та варіанти завершення. З 4 запропонованих варіантів оберіть один (запишіть у бланку відповідь). Працуйте уважно, відповідайте правдиво, так як думаєте. Це не випробування вас, а спроба з вами порадитися з проблеми, отримати ясність, що для вас є найважливішим. Завчасно дякуємо за роботу.

1. Людина може проявляти у взаємостосунках з природою
  - А) повагу до неї, підтримку, співчуття;
  - Б) байдужість, несприятливість;
  - В) вдоволення своїх потреб;
  - Г) залежність від її милостей.
2. Потрібно зробити жорсткішими міри покарання для тих, хто...
  - А) порушує загальний порядок, норми та принципи життя;
  - Б) недбайливо ставиться до природи, псує навколишнє середовище;
  - В) не за правом користується чужою працею;
  - Г) бережно ставиться до природи, щоб не порушити її внутрішні закони.
3. Виїхавши на природу (в ліс, на озеро, гори чи степ), будь яка людина вправі...
  - А) відпочивати і користуватися природою, не втручатися в її звичайний порядок;
  - Б) використовувати її на свій розсуд;
  - В) поводитися з нею так, що не нанести собі шкоди;
  - Г) бережно ставитися до природи, щоб не порушити її внутрішні закони.
4. У справедливому суспільстві всі люди в стосунках з природою мають
  - А) достатню інформацію про її ресурси та стан;
  - Б) однакові права у привласненні її багатства;
  - В) зацікавленість в її захисті та збереженні від нащадків;
  - Г) однаковий ступінь захисту від її стихій.
5. Історія довела, що людина та людство зможуть вижити за умов..
  - А) бережливого ставлення до оточення, насамперед до природного середовища;
  - Б) розвитку потужностей науково-технічного та економічного потенціалу цивілізації;
  - В) споживання природних ресурсів у необхідних для людей обсягах;
  - Г) активного будівництва рукотворного середовища та перетворення самої природи задля своїх інтересів.
6. Розумію і можу пояснити, що коли людина в недоброму настрої та їй сумно, вона може

- А) придумати собі яку-небудь цікаву справу, корисне заняття;
  - Б) малювати або шкребти щось на тому, що під рукою (парта, дерево чи лист паперу);
  - В) відчувати суток та відчай, коли опускаються руки і нічого не хочеться робити;
  - Г) займатися не тим, чим потрібно в даний момент.
7. Кожна людина має право вести себе як захоче щодо....
- А) інших людей, не зважаючи на їх становище, вік, досвід та знання;
  - Б) загально-прийнятих правил, норм, звичок;
  - В) природного свого оточення, «зеленого дозвілля»;
  - Г) штучно створеного людьми середовища.
8. Думаю, що екологія та справедливість в умовах ринкової економіки – це поняття...
- А) які важко зіставити, несумісні;
  - Б) які досить успішно можна реалізувати в практичному житті суспільства;
  - В) над якими здебільшого не замислюються, їх ігнорують;
  - Г) які ставлять під сумнів сенс виживання за умов кризи в суспільстві.
9. Подальший розвиток прогресу і цивілізації можливий тільки за умов...
- А) ефективного розвитку технологій та підприємств;
  - Б) розвитку та ствердження приватної власності;
  - В) розумного (оптимального) ставлення до природи та її ресурсів;
  - Г) більш активного впровадження атомної енергетики, нових технологій, невідомих природі матеріалів.
10. То менш важливо, який лад буде в нашому суспільстві, тільки б...
- А) збереглися культурні, духовні, історичні цінності;
  - Б) розвивався матеріальний благоустрій народу;
  - В) відновилася звичайна гармонія рідного краю;
  - Г) мені особисто і моїм рідним в ньому добре жилося.
11. Забезпечити нормальне життя собі та своїй сім'ї можна тільки докладавши зусиль до...
- А) покращення матеріального добробуту всіх;
  - Б забезпечення населення якісним і доступним медичним обслуговуванням;
  - В) подоланням екологічних бід;
  - Г) викорінення хиб сучасного суспільства (алкоголізм, наркоманія).
12. Вважаю, що викоринити в суспільстві зло можна завдяки...
- А) добре поставленої виховної роботи;
  - Б залученню дітей з малих років до природи, світу тварин, зеленого світу;
  - В) зростанню довіри до юридичних законів, правових норм;
  - Г) здобутим, або стійким навичкам добром відповідати на зло.
13. Це природно і нормально, коли між людьми створюється атмосфера...
- А) рівних стосунків та ділового партнерства ;
  - Б підлеглості (хтось завжди досвідченіший, мудріший);

- В) невизначеності, бо кожний має своє на думці;
Г) залежності (потреба в підтримці, заступництві).
14. Кожен може жити сам по собі, але неможливо не вникати в...
- А) справи сім'ї та близького оточення;
Б катастрофічний стан сучасної нам екології з її загрозою життю взагалі;
В) хоча б найбільш важливі політичні та економічні події;
Г) справи, що пов'язані з власним здоров'ям.
15. Люди мають право вбачати в природі...
- А) потенціал здоров'я, відпочинку, насолоди;
Б джерело необхідних для життя ресурсів, корисних копалин;
В) підвалини майбутнього життя та розвитку цивілізації;
Г) предмет господарської діяльності, будівництва, енергетики.
16. Робота (професія) що завжди на відкритому повітрі...
- А) корисна для людини благодійним впливом чистого повітря;
Б шкідлива, оскільки забруднена атмосфера;
В) більш небезпечна, ніж в приміщенні, через радіацію;
Г) важко сказати, я не знаю.
17. Час, що проведений біля телеекрану, надає мені більше задоволення, коли я продивляюся...
- А) зарубіжні серіали, незважаючи на часті рекламні паузи;
Б програми про тварин, або матеріали про подорожі, природні явища;
В) музичні та розважальні програми;
Г) програми не теми права, моралі, новини.
18. Піднесення власного «Я», коли з'являється почуття натхнення, коли хочеться себе поважати, як помічаю, найбільш повно реалізується...
- А) в основній діяльності (навчання, робота, бізнес);
Б в заняттях за інтересами (музика, спорт, творчість);
В) на природі (під час відпочинку, або прогулянок, риболовля, гриби);
Г) в сім'ї, близькому оточенні.
19. Коли наплине думка про майбутнє, то помічаю, що мене найбільше хвилюють проблеми...
- А) занепаду моралі і культури (насильство, злочинність, пияцтво та ін.);
Б екології (забруднення довкілля, знищення природних ресурсів);
В) зниження добробуту людей;
Г) особистого виживання та перспективи близьких.
20. Оптимізм і впевненість в своїх силах, люди мого покоління, на мою думку, знаходять...
- А) в перспективах, що відкриваються у зв'язку з перебудовою суспільства і світової системи ;
Б) в природних запасах землі, особливо нашого благодатного краю ;
В) у можливостях жити за своїми принципами так як хочеться – цікаво, весело і спокійно;
Г) в надії на життя заради дітей та онуків, мати і віддавати любов їм.

21. Коли я дивлюся на старе дерево з мого вікна, то інколи думаю, що...
- А) багато «води протекло», багато чого воно пережило, зберігаючи в своїй «деревяній пам'яті» і людські радості і горе;
  - Б) невимовна і якась дуже важлива частина природи в нім ховається, важко навіть уявити пустинність цього місця без нього;
  - В) час йому вже поступитися місцем молодим паросткам, задьористо міцним рослинам;
  - Г) на його місці можна було б влаштувати щось більш важливе.
22. Інколи, спостерігаючи бездомну кішку у міському дворі чи на вулиці взимку, я думаю....
- А) що їй краще було б не родитися взагалі;
  - Б) що добре було б зробити для неї затишне кубельце десь біля теплотраси та час від часу підгодовувати;;
  - В) що їй місце десь на сільському подвір'ї, де мишей доволі;
  - Г) чому не відловлюють таких здичавілих тварин та не знищують їх.
23. Коли я заходжу у під'їзд багатоповерхового будинку або придивляюся до зупинки автобусу мені стає не по собі від того, що...
- А) ми самі приводимо в убогий вигляд свій життєвий простір;
  - Б) це все з самого початку зроблено не затишно, не комфортно, ніби навмисно провокуючи подібну поведінку підлітків;
  - В)на жаль, не можу вислідити та спіймати того, хто ламає, обмальовує, шкодить;
  - Г) очевидно у нас такий рівень культури, естетична невихованість, обмеженість, байдужість.

Обробка результатів тестування:

- * Диспозиції екологічної свідомості
- * Колаборативна ЕД – 4в, 5а, 9в, 13а, 21б, 22б, 23в
- * Несесітивна ЕД – 1в, 3б, 4б, 5в, 8б, 16а, 21а
- * Індеферентна ЕД – 1б, 3а, 4а, 8в, 13в, 19г, 22а
- * Екосовмісійна ЕД – 1г, 3в, 4г, 13г, 16в, 22в, 23г
- * Екосовметральна ЕД – 5г, 8а, 13б, 15г, 21г, 22г, 23б
- * Гашенарна ЕД – 2в, 6б, 8г, 9г, 16б, 21в, 23а
- * У кожній екоатрибутивній диспозиції максимально може бути 7 балів.

Совметральна екодиспозиція (фр. підкоряти), є готовність, схильність підкоряти природу згідно своїм цілям, потребам інтересам.

Колаборативна екодиспозиція (фр. співпраця), в основі якої розуміння активного ества і сутності природи, сприяння відновленню порушених екодиспропорцій, стримування антропогенного тиску на природу, сприяння природному балансу і гармонії.

Несесітивна екодиспозиція (фр. потреба, привласнення, споживання) – стратегія поведінки, коли людина почуває себе господарем природи, використовує природні ресурси задля задоволення власних потреб.

Індеферентна екодиспозиція (фр. байдужість, відсторонення), стратегії поведінки проявляються у байдужому ставленні людини до природи (людина сама по собою, природа сама собою).

Совмісйна екодиспозиція (фр. залежність) відтворює слабкість людини перед силами та стихіями природи.

Гашенарна екодиспозиція (фр. псувати, шкодити) – поведінка проявляється у напівсвідомій чи свідомій схильності наносити шкоду тим чи іншим природним об'єктам.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Екологічна психологія спрямована на вивчення:

- А) впливу людини на середовище;
Б) закономірностей розвитку і поведінки людей в системі взаємовідносин з навколишнім середовищем;
В) закономірностей розвитку і поведінки людини;
Г) закономірностей впливу середовища на організм людини.

2. Предметом дослідження в екологічній психології є:

- А) вплив середовища на психічні процеси;
- Б) вплив факторів середовища на психіку людини;
- В) факти та закономірності психологічних змін під впливом несприятливих факторів середовища;
- Г) вплив екологічних факторів на психіку людини.

3. Термін «екологія» вперше запропонував:

- А) Р. Бекон;   Б) К. Лінней;
В) Е. Геккель;   Г) Ж.Бюффон.

4. Екологічна психологія почала розвиватися:

- А) 50-х роках XX сторіччя;
Б) 60-х роках XX сторіччя;
В) 70-х роках XX сторіччя;
Г) 80-х роках XX сторіччя.

5. В Україні екопсихологічні дослідження почали проводити в :

- А) 50-х роках XX сторіччя;
Б) 60-х роках IX сторіччя;
В) 70-х роках XX сторіччя;
Г) 80-х роках XX сторіччя.

6. Методологічними особливостями екологічного підходу Дж. Гібсона є позиція:

- А) людина живе в соціальному та природному середовищі;
Б) людина живе в природних умовах;
В) людина живе в світі речей;
Г) людина живе не в фізичному світі, а в екологічному світі.

7. Інвайронментальна психологія вивчає:

- А) особливості поведінки людей;
Б) прояви менталітету;
В) просторове пізнання, поведінку та сприймання якості середовища;
Г) «глобальні зміни» природного середовища.

8. До якого типу середовища можна віднести всі модифікації природного середовища, що є результатом діяльності людини:

- А) штучного середовища;   Б) соціального середовища;
В) квазіприродного середовища;   Г) антропогенного середовища.

9. Даний тип середовища включає сукупність створених людиною об'єктів (техніки, архітектури, промислових виробів):

- А) штучне середовище; Б) соціальне середовище;
В) квазіприродне середовища; Г) економічне середовище.

10. Суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людину характеризують:

- A) штучне середовище;   Б) соціальне середовище;

- В) міське середовище; Г) інформаційне середовище.
- 11. Фактор, рівень якого в якісному чи кількісному відношенні є близьким до межі стійкості організму називається:**
- А) екологічним фактором; Б) лімітуючим фактором;
В) абіотичним фактором; Г) фізичним фактором.
- 12. Здатність організму людини до пристосування у змінних умовах середовища називають:**
- А) навчанням; Б) адаптацією;
В) інтелектом; Г) інстинктом.
- 13. Сукупність умов для технічної переробки та ефективного використання знань у вигляді інформаційного ресурсу характеризує:**
- А) освітнє середовище; Б) соціальне середовище;
В) політичне середовище; Г) інформаційне середовище.
- 14. Екологічна свідомість включає в себе такі елементи (зазначити зайве):**
- А) екологічні знання; Б) оцінку екологічної ситуації;
В) екологічну поведінку; Г) екологічне сприйняття.
- 15. З метою подолання екологічної кризи, яким є бажаний тип екологічної свідомості у людини:**
- А) екоцентричний; Б) прородоцентричний;
В) антропоцентричний; Г) егоцентричний
- 16. Який із зазначених типів не відноситься до екологічної свідомості:**
- А) екоцентричний; Б) природоцентричний;
В) антропоцентричний; Г) егоцентричний.
- 17. Сутність якого типу екологічної свідомості полягає у використанні її благ задля задоволення потреб людини:**
- А) екоцентричного; Б) природоцентричного;
В) антропоцентричного; Г) біоцентричного.
- 18. Даний тип екологічної свідомості характеризується відмовою від ієрархічної картини світу та гармонійним розвитком людини і природи:**
- А) екоцентричний; Б) природоцентричний;
В) антропоцентричний; Г) біоцентричний.
- 19. Освітнє середовище характеризується, як:**
- А) умови для технологічної переробки і ефективного використання знань у вигляді інформаційного ресурсу;
Б) частина соціокультурного простору, зона взаємодії освітніх систем та елементів, освітнього матеріалу та суб'єктів пізнавального процесу;
В) комплекс культурних пріоритетів людей, локалізованих у межах певного простору;
Г) сукупність природних та штучних умов, в яких людина реалізує свій потенціал.
- 20. Вчення про «життєвий простір» людини та «психологічне поле» представлено в роботах:**
- А) Г. Олпорта; Б) К. Левіна;
В) Дж. Келлі; Г) Ф. Перлза.

21. Життєвий простір особистості можна визначити як:

- А) як середовище для саморозвитку та самовизначення особистості;
- Б) форма існування матерії, що характеризується об'ємом та протяжністю;
- В) місце, в якому є рух, спрямованість, арена подій;
- Г) різноманітні соціальні взаємовідносини.

22. Суб'єктивне ставлення до природи характеризується такими базовими параметрами, за виключенням (зазначити зайве):

- А) модальність;
- Б) інтенсивність;
- В) усвідомленість;
- Г) контрольованість.

23. Канали формування суб'єктивного ставлення до природи такі, окрім (визначити зайве):

- А) перцептивний;
- Б) регулятивний;
- В) когнітивний;
- Г) практичний.

24. Когнітивний, суб'єктивно-прагматичний тип ставлення до природи характерний для:

- А) дошкільного віку;
- Б) молодшого шкільного віку;
- В) підліткового віку;
- Г) юнацького віку.

25. Екологічна диспозиція це:

- А) немотивоване негативне ставлення людини до природи;
- Б) певний план поведінки, спосіб дій щодо екологічно значущих цінностей;
- В) поведінка, в основі якої спостерігаються риси, що зашкоджують природному довкіллю;
- Г) екологічні санкції, норми, традиції.

26. Колаборативна екодиспозиція це:

- А) стратегія поведінки, спрямована на споживче ставлення до природи;
- Б) поведінка, що проявляється у слабкості людини перед природою;
- В) поведінка людини, спрямована на забезпечення природного балансу і гармонії;
- Г) стратегія байдужого ставлення до світу природи;

27) Індеферентна екодиспозиція це:

- А) стратегія поведінки, спрямована на споживче ставлення до природи;
- Б) поведінка, що проявляється у слабкості людини перед природою;
- В) поведінка людини, спрямована на забезпечення природного балансу і гармонії;
- Г) стратегія байдужого ставлення до світу природи;

28. Предметом вивчення екологічної психопедагогіки є:

- А) взаємодія між учнями та вчителями;
- Б) особливості взаємодії дітей з природою;
- В) принципи, методи і форми екологічної освіти;
- Г) емоційний відгук на переживання тварин, людини

29. Згідно до аналізу дослідження соціоекологічних проблем школи

Г.А. Ковальовим, було визначено такі параметри, окрім (зазначити зайве):

- А) фізичне оточення;
- Б) людський фактор;
- В) навчальні програми;
- Г) екологічний фактор.

30. Поняття психологічної безпеки освітнього середовища, можна визначити, як:

- А) стан, вільний від проявів психологічного насилля у взаємодії, спрямований на задоволення потреб в довірливому спілкуванні та забезпеченні психічного здоров'я учасників;
- Б) психологічний вплив на людину, що знижує її психічний, життєвий статус;
- В) стан душевного благополуччя учасників, відсутність хворобливих психічних проявів і адекватного пристосування до умов життя;
- Г) врахування індивідуальних характеристик особистості, інтересів, розробка програм індивідуального розвитку та включення в нові види діяльності учасників освітнього процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацилєва О. В., Пузь І. В. Прикладні аспекти психології: Екологічна психологія для здобувачів вищої освіти освітньої програми «Психологія» : навч. посіб. Вінниця, 2019. 195 с.
2. Даценко І. І. Гігієна і екологія людини : навч. посіб. Львів : Афіша, 2000. 248 с.
3. Екологічна психологія. Хрестоматія / За ред. Ю.М. Швалба. Київ, 2006. 265 с.
4. Екологія міста / Під ред. Ф. В Стольберга. Київ : Лібра, 2000. 464 с
5. Кряж І.В. Екологічна психологія // Прикладна психологія. / Під ред. В.М. Павленко. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2012.
6. Лисенко Л.М. Особливості екологічної свідомості у студентів. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Харків : ХНПУ, 2013. Випуск 46, частина 1 С. 102-107.
7. Лисенко Л.М. Проблема формування екологічної свідомості у студентської молоді Збірник наукових праць за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми практичної психології» Херсонський державний університет. Херсон, 2014. С. 237-243.
8. Лисенко Л.М. Теоретичні аспекти проблеми психічного здоров'я особистості. Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» Випуск 4 Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне. 2015. С. 154-157.
9. Львовичкіна А.М. Екологічна психологія: навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 136 с.
10. Рудоміно-Дусятська О.В. Екологічна психологія : навч. посіб. Київ : Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2001. 71 с.
11. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи. Київ : «Слово», 2004. 439 с.
12. Швалб Ю.М. Екологічна психологія // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18683
13. <http://www.ru.ac.kharkov.ua/> – Сайт Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;
14. <http://nbuv.gov.ua/> – Сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського;
15. <http://www.dnpb.gov.ua/> – Сайт Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського;
16. <http://korolenko.kharkov.com/> – Сайт Харківської державної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка.

Навчальне видання

Лисенко Людмила Миколаївна

Методичні рекомендації

Відповідальний за випуск: Хомуленко Т.Б.

Комп'ютерна верстка: Лисенко Л.М.

Коректор: Лисенко Л.М.

Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності несуть автори

Підписано до друку 25.06.2021

Формат 60*90/16 Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 1,89

Обл.-вид. арк.

Електронне видання